

Groen

lezing

Duurzaam radicaliseren

naar het hart van milieuzorg

Colofon

Deze lezing is uitgesproken op 28 maart 2019 in de kerkzaal aan de Utrechtse Boothstraat door dr. Martine Vonk. De lezing 'Duurzaam radicaliseren; naar het hart van milieuzorg' is ook terug te zien via het YouTube-kanaal van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie. © 2019 Martine Vonk

Omslagontwerp en binnenwerk: Frivista, Utrecht

Eindredactie: Caroline Spilt

Coverfoto en foto voorwoord: Folkert Rinkema

Portretfoto Martine Vonk: Jorik Algra

In de Mr. G. Groen van Prinsterlezing (Groenlezing) nodigt het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie een prominente spreker uit om een perspectief te schetsen voor de christelijke politiek. De lezing wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut en leden van de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie. Meer informatie over het instituut en donateurschap: wi.christenunie.nl.

Niets uit deze uitgave mag worden openbaar gemaakt en/of veeleenvoudigd door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteursrechthebbende en de uitgever.

ISBN: 978-90-825291-4-2

Duurzaam radicaliseren

naar het hart van milieuzorg

Dr. Martine Vonk

Mr. G. Groen van Prinstererlezing 2019

Voorwoord

Jaarlijks nodigt het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie een prominente spreker uit om een vergezicht te schetsen voor christelijke politiek. Voor de ChristenUnie en haar Wetenschappelijk Instituut zijn deze lezingen steeds een bijzonder moment van inspiratie. Ook de Mr. G. Groen van Prinstererlezing van 2019 was een bijzonder moment.

Bijzonder omdat het thema 'duurzaam radicaliseren' raakt aan een actueel en verhit debat. Hoe kunnen we recht blijven doen in Gods schepping, maar ook de vrede in onze gemeenschappen bewaren?

Bijzonder was ook dat de spreker voor het eerst uit 'onze eigen kring' kwam. Martine Vonk combineert haar beschouwingen over duurzaamheid niet alleen met maatschappelijk engagement, maar ook met politieke inzet. Op verschillende manieren is ze actief betrokken bij de ChristenUnie. Sinds 2009 is ze lid van het Curatorium van het Wetenschappelijk Instituut. Twee jaar na haar aantreden was ze verantwoordelijk voor een boekpublicatie over duurzaamheid, die voor het WI nog steeds een standaardwerk is. Het Instituut is Martine Vonk dankbaar dat ze de uitnodiging de Groenlezing uit te spreken wilde aannemen en ons opnieuw stof tot denken gaf.

De belangstelling voor het verhaal van dr. Vonk leefde breed, zo bleek op 28 maart. Bijna honderdvijftig belangstellenden reisden af om naar haar verhaal te luisteren in de sfeervolle kerkzaal aan de Utrechtse Boothstraat.

Wij hopen dat haar verhaal ook u zal helpen 'naar het hart van milieuzorg' te gaan.

Wouter Beekers

Directeur Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie

Sinds we in 2015 het Parijsakkoord mede hebben ondertekend, staan klimaatverandering en duurzaamheid prominent op de agenda. Het kabinet werkt toe naar een klimaatakkoord. De discussie wordt volop gevoerd: in de Tweede Kamer, op de opiniepagina's van dagbladen en aan de tafels van Jinek, Pauw en Buitenhof. Maar ook op de verjaardagen thuis en in de sportkantine. De bewustwording rond duurzaamheid en klimaat neemt toe. Twee derde van de Nederlanders maakt zich zorgen over de opwarming van de aarde.¹

We zien hierbij een aantal interessante dingen gebeuren. Mensen zijn zich vaak wel bewust van de gevolgen van hun gedrag voor milieu en klimaat, maar zijn minder geneigd hun gedrag te veranderen. Vooral vliegen lijkt een nieuw verworven recht geworden. Over het algemeen wijzen mensen sterk naar de overheid en het bedrijfsleven om duurzamere stappen te zetten. Waar een deel van de Nederlanders roept om strengere klimaatmaatregelen, neemt bij een ander deel de scepsis hierover juist toe. Ook is er verschil van mening over het tempo van de maatregelen en de vraag wie wat moet betalen. Hierbij wordt regelmatig de groeiende tweedeling benadrukt: de rijke Teslarijder die ook nog subsidie ontvangt voor elektrisch rijden tegenover de welwillende Jan Modaal die een energiezuinige warmtepomp niet kan betalen. Verder wordt er volop geïmagineerd met cijfers en worden wetenschappelijke publicaties in twijfel getrokken.

Wat is de bron van deze, soms heftige, discussies over het klimaatbeleid? Is het de verwachting dat het allemaal zo'n vaart niet zal lopen? Is het wantrouwen, dat onder het mom van 'klimaatverandering' veel te veel geld aan onnodige zaken wordt uitgegeven? Willen we er niet aan dat we misschien onze levensstijl moeten gaan aanpassen en hebben we de stille hoop dat nieuwe technologie het probleem van klimaatverandering wel zal oplossen?

Wat is de goede discussie? Natuurlijk zijn zaken als tempo en kostenverdeling belangrijk, maar uiteindelijk moet de discussie rond het klimaatbeleid draaien om de vraag waar we naartoe willen, wat onze visie en waarden zijn op de langere termijn. Wat voor samenleving hebben we voor ogen, op de korte en op de langere termijn? Wat is daarvoor nodig? Waar zit de veerkracht? Om een zuivere discussie te kunnen voeren, ga ik daarom eerst in op twee vragen: wat versta ik onder duurzaamheid en waarom is dit belangrijk?

Dilemma's rond duurzaamheid

In het begrip duurzaamheid zit het woord 'duren'. Het gaat dus om een manier van leven die ook op de langere termijn kan voortduren. Maar voortduren in zichzelf zegt nog niets over de richting en de inhoud van dit leven. Het gaat er dus ook om dat we nadenken over wat we dan willen laten voortduren. Duurzaamheid gaat daarom om een visie op de kwaliteit van leven van mens en natuur op de lange termijn. Het gaat om een manier van leven die goed is, die vol te houden en veerkrachtig is.

Bij duurzame keuzes spelen vaak drie dilemma's een rol. We hebben, als eerste, bij onze afwegingen te maken met het dilemma tussen onszelf en de ander. Het tweede dilemma gaat over de spanning tussen nu en later. Het derde dilemma is fundamenteel van aard en gaat over het verschil in focus op materiële en immateriële zaken. Ik ga ze stuk voor stuk langs.

Ik – de ander

Het eerste dilemma is dat tussen het ik en de ander. Dat dilemma speelt bij keuzes rond besteding van zowel tijd, ruimte als geld. En het speelt op alle niveaus: bij consumenten en burgers, bij bedrijven en in de politiek. De keuzes die we maken hebben altijd effect op een ander, of dat nu een ander mens is, de natuur of een ander land of andere bevolkingsgroep. Dit effect kan ten goede komen aan de ander, en bijdragen aan zijn of haar bloei, maar het kan ook nadelig uitpakken en schade aanrichten.

Met onze keuzes hebben we dus invloed op de kwaliteit van leven van de ander. Soms gebeurt dit onbewust, maar doordat er steeds meer informatie beschikbaar komt, weten we steeds beter wat het effect is van onze keuzes en kunnen we dus, tot bepaalde hoogte, sturen met onze keuzes. De vraag is dan: wiens belangen nemen we mee in onze afwegingen en hoe zwaar wegen die? Zijn we bereid iets van ons eigenbelang op te geven als dit ten goede komt aan de kwaliteit van leven van een ander, bijvoorbeeld doordat deze persoon een eerlijker loon krijgt uitbetaald?

Het dilemma 'ik-de ander' gaat dus om de vraag in hoeverre we gaan voor ons eigen belang en in hoeverre we rekening willen houden met dat van de ander, de andere persoon, de natuur? Het antwoord daarop bepaalt mede de mate van duurzaamheid.

Nu – later

Het tweede dilemma is dat tussen de korte en de lange termijn: nu en later. Veel keuzes die we maken hebben gevolgen voor de langere termijn. Bij sommige keuzes is dat evident, denk aan het kappen van een stuk tropisch regenwoud. Per jaar

verdwijnt bijna 7,9 miljoen hectare aan natuurlijk bos. Dat is ruim twee keer Nederland.² Dit wordt gekapt voor de teelt van soja en palmolie, voor papier en mijnbouw. Door de houtkap verdwijnt kostbare natuur en het duurt decennia om die ecologische rijkdom enigszins terug te krijgen. Ook hebben we het bos hard nodig voor de opname van CO₂.

Bij andere keuzes zijn de gevolgen op de langere termijn niet zo duidelijk, zoals bij de uitstoot van broeikasgassen. Het probleem is dat broeikasgassen niet zichtbaar zijn. Bij de meeste producten die we kopen is de uitstoot indirect en kan het alleen berekend worden aan de hand van bepaalde aannames. En dan speelt nog de vraag wat precies het effect is van broeikasgassen op het klimaat.

In opdracht van de Verenigde Naties werken duizenden klimaatwetenschappers samen, binnen het International Panel on Climate Change (IPCC), aan het doorrekenen van verschillende scenario's. De waarde en de betrouwbaarheid van deze wetenschap worden echter door sommige mensen betwijfeld. Hoewel de berekeningen en de aannames transparant beschreven en verifieerbaar zijn, worden de uitkomsten soms benoemd als 'klimaatreligie', als iets waarin je kunt geloven of niet. In het dilemma 'nu – later' speelt dus ook de betrouwbaarheid van wetenschap een belangrijke rol en de vraag of je op basis daarvan goede afwegingen kunt en wilt maken.

Het dilemma 'nu-later' speelt, kort gezegd, om de vraag in hoeverre we, met de beperkte kennis die we hebben, bereid zijn in onze keuzes rekening te houden met de gevolgen voor de kwaliteit van leven van mens en natuur op de langere termijn.

Materieel – immaterieel

Het derde dilemma ligt op een dieper niveau. Dat gaat om de vraag naar onze echte behoeften. Wat hebben we echt nodig? Wat geeft ons welzijn en geluk? Uit onderzoeken is al langer bekend dat, boven een bepaalde ondergrens aan basisbehoeften, een toename in geld en bezit niet meer leidt tot een toename in beleving van geluk. De aankoop van iets nieuws geeft een kort geluksgevoel, maar dat verdwijnt zodra de aankoop weer als 'gewoon' wordt ervaren. Toch blijft de boodschap nog steeds: koop, dat maakt u gelukkig. En we gaan er in groten getale in mee.

In de economie hebben vooral materiële zaken een prijs, terwijl met veel immateriële zaken nog nauwelijks rekening wordt gehouden. Wat een huis kost, kun je berekenen, maar wat kost een 'thuis'? Hoe druk je goede relaties uit in euro's? Het gevolg hiervan is dat in het vaststellen van het welzijn van een land veelal alleen gekeken wordt naar de welvaart, uitgedrukt in het Bruto Nationaal Product (BNP), om te bepalen of het goed gaat met een land. Er wordt zelfs op gestuurd. Maar het BNP is niet

meer dan de optelsom van financiële transacties en zegt niets over de immateriële waarde daarvan.

Als we in Indonesië een regenwoud kappen voor een palmolieplantage betekent dat meestal weinig welzijnsverbetering voor de lokale fauna – denk aan orang-oetans die hun leefgebied zien verdwijnen –, en voor lokale bevolkingsgroepen die het bos niet meer kunnen gebruiken voor hun levensonderhoud. Maar zowel de kap van het woud als de aanplant van de plantage worden geteld als bijdragen aan het BNP en we concluderen dat het goed gaat met de economie. Maar wat is eigenlijk 'goed'? En voor wie is het 'goed'?

Keer op keer blijkt dat kwaliteit van leven, mits we voldoende kunnen voorzien in onze basisbehoeften, veel meer samenhangt met het hebben van goede relaties, bevredigend werk, religie, gezondheid en het ontbreken van zorgen, dan met een toename van bezit.³

Wanneer duurzaamheid, in de zin van kwaliteit van leven op de lange termijn voor mens en natuur, in het gedrang komt, is dat meestal wanneer de nadruk onevenredig veel ligt op onszelf, op het nu en op het materiële. We willen veel, goedkoop en snel. De gevolgen daarvan zijn overconsumptie, moordende concurrentie, uitbuiting van mensen en het verdwijnen van biodiversiteit. Duurzaamheid gaat echter over alle aspecten. Het gaat over onszelf én de ander, over nu én later, over materiële én immateriële zaken. Duurzaamheid is een waardenverhaal. De echte discussie rond duurzaamheid en het klimaatvraagstuk moet daarom gaan over de vraag: waar willen we naartoe, en wat voor samenleving hebben we voor ogen over dertig of vijftig jaar, ook wereldwijd?

Het is een hele fundamentele discussie. Om de klimaatverandering een halt toe te roepen en de veerkracht van de natuur te laten toenemen is meer nodig dan een pakket maatregelen op de korte termijn. Het vraagt om een systeemverandering. Dat is niet gemakkelijk, omdat het ingaat tegen de gangbare gerichtheid op het eigenbelang, kortetermijndenken en materialisme. Hoe kom je daar? En hoe houd je dat vol?

Radix

Voor beide vragen is het belangrijk dat keuzes voor duurzaamheid gezien worden als keuzes voor kwaliteit van leven én dat deze keuzes van binnenuit komen. Daarvoor moeten we een aantal lagen dieper graven om uit te komen bij de kern, de radix, van onze visie op een goede samenleving. Als keuzes verankerd kunnen worden in die

kern, lukt het om over de politieke periode van vier jaar heen te kijken, omdat de doelen groter zijn dan wat in één kabinetsperiode gerealiseerd kan worden.

De ChristenUnie heeft als partij de exercitie naar de kern al vaker gemaakt. Recent nog, in november 2018, hebben haar leden de grondslag opnieuw bekeken, herzien en opnieuw vastgelegd in de beginselverklaring 'Vrede zoeken, recht doen'. De beginselverklaring begint met het verhaal van Jezus die in de synagoge voorleest uit Jesaja en het goede nieuws van het Koninkrijk van God verkondigt. De kern hieruit wordt als volgt geformuleerd: "Hij [Jezus] roept ieder mens, iedere samenleving en iedere overheid op om in Zijn navolging op zoek te gaan naar vrede en recht."

Het grondmotief van de ChristenUnie is de opvatting dat een goed leven een leven in verbondenheid is: verbondenheid met de Schepper, met de schepping en met elkaar. Pagina 4 van de beginselverklaring: "We maken onderdeel uit van de schepping. Hoezeer mensen ook dromen van een maakbare wereld, onze rol is relatief. Natuurrampen bepalen ons bij onze nietigheid. Hoe vergevorderd onze technologie ook is, wij geven de natuur niet haar wonderbaarlijke evenwicht. Wij leven dankzij de zuurstof in de lucht, het water dat onze dorst lest, de grond onder onze voeten en het voedsel dat de aarde voortbrengt. Wij komen tot bloei wanneer we als goede rentmeesters zorgen voor wat God geeft."⁴

Een specifieke vertaling van onze wortels naar duurzaamheid is ook al eerder gemaakt. Aanvankelijk lag daarbij de nadruk vooral op de cultuuropdracht om de aarde goed te bewerken en te bewaren. Later verscheen een bredere Bijbelse visie op duurzaamheid, die onder andere is verwoord in de bundel *Duurzaamheid: Kiezen voor kwaliteit*, uitgegeven door het Wetenschappelijk Instituut (WI) in 2011. Duurzaamheid wordt daarbij gekoppeld aan rechtvaardigheid. Vaak zijn het juist de armere bevolkingsgroepen die als eerste de gevolgen ondervinden van de teruggang in de natuur en veranderingen in het klimaat. Door verstoring van hun leefomgeving kunnen zij hun bronnen van voedsel en inkomen verliezen. Of het ontbreekt hen aan kennis of geld om zich te weren tegen droogte of juist sterkere regelval, als gevolg van erosie of klimaatverandering. Daarnaast bestaat er nog veel onrechtvaardigheid waar het gaat om het bepalen van eerlijke lonen en goede werkomstandigheden in lage loonlanden, en vindt er nog altijd veel slavernij plaats in mijnen en op plantages. De Bijbel spreekt niet voor niets scherp over eerlijke handel en het betalen van eerlijke prijzen: "Zou ik een onzuivere weegschaal door de vingers zien?" (Micha 6). Of over het laten liggen van delen van de oogst voor armen, weduwen en wezen (Leviticus 19), omdat dit voorwaarden zijn voor een betere kwaliteit van leven van mensen en het duurzaam kunnen voorzien in de eigen basisbehoeften: "Als je de graanoogst binnenhaalt, oogst dan niet tot aan de rand van de akker en raap wat blijft liggen niet bijeen". Duurzaamheid is alleen mogelijk als dit gekoppeld wordt

aan het principe dat deze duurzaamheid er voor ieder moet zijn, en dus gekoppeld wordt aan rechtvaardigheid. Dit pleidooi voerde ook Paus Franciscus in zijn Encycliek 'Laudato Si' (2015).

Naast zinvolle richtlijnen uit het Oude Testament over zorg voor elkaar en de aarde, ligt de nadruk in de WI-bundel over duurzaamheid ook op wat Jezus ons leert over het Koninkrijk van God, waarin het draait om het liefhebben van God boven alles en je naaste als jezelf. Konden we de oudtestamentische richtlijnen nog lezen als opdrachten in economische sfeer, in het Nieuwe Testament brengt Jezus een opdracht met een veel diepgaandere motivatie in, namelijk de liefde. We zorgen niet alleen voor onze medemens en de aarde omdat het van ons gevraagd wordt, maar omdat we het diep van binnenuit ook willen en wellicht niet anders meer kunnen. Als het besef doordringt dat God oneindig veel van ons en Zijn schepping houdt en daarvoor alles gaf (Johannes 3:16, Kolossenzen 1), kun je niet anders dan die liefde weer doorgeven. Het is ook een boodschap van hoop: God laat niet los wat Hij begonnen is. De opdracht lief te hebben is per definitie gericht op kwaliteit van leven van de medemens en de aarde.

Verwondering

Maar wat is nu nodig om deze kern, de radix, leidend te laten zijn in het maken van keuzes? Hoe krijgen we die systeemverandering die nodig is voor een duurzame toekomst? Ik denk dat we daarvoor uit onze denkcirkels moeten stappen en moeten uitzoomen door ruimte te geven aan verwondering en schoonheid. De betekenis van de woorden van onze uitgangspunten moet zakken naar ons hart. Onze zintuigen kunnen daarbij helpen: ogen om de rijkdom van de natuur binnen te laten komen; oren om te luisteren naar de verhalen van mensen; reukzin, tastzin; ze laten een andere kant van de werkelijkheid zien.

In Psalm 8 kijkt David naar de sterren aan de hemel en hij raakt diep onder de indruk van de grootheid van God. Het is diepe verwondering die hem laat uitroepen: "Wie ben ik nu eigenlijk, als mens? God, wat bent U groot! Wat is alles uitzonderlijk goed gemaakt." Wanneer we vanuit die verwondering naar de wereld kijken, begrijpen we de werkelijke waarde van biodiversiteit en krijgen kille cijfers een gezicht. Het is nodig uit onze korte termijn en zelfgerichte systemen te stappen om samenhang te kunnen zien tussen economische en ecologische waarden, om samenhang te zien tussen internationale handel en de effecten daarvan op de kwaliteit van leven van individuen en gemeenschappen elders. Met Bruno Latour deel ik de mening dat nog meer redeneren, nog meer cijfers, nog meer argumenten niet veel zal veranderen.

Er is een nieuwe, andere gevoeligheid nodig. Latour verwijst hierbij naar de rol van kunsten, die ons bewust kunnen maken van andere dimensies van de werkelijkheid.⁵

Als we steeds weer teruggaan naar de verwondering, beseffen we wat het betekent dat we verbonden zijn met anderen en met de aarde. Verwondering geeft ruimte en betekenis aan begrippen als liefde en hoop. Het is een voorwaarde om de focus te kunnen verschuiven van kwantiteit naar kwaliteit. In de praktijk worden we vaak volop in beslag genomen door de actualiteit, de agenda's en kaders die onze dag bepalen. Zeker in de politiek worden snelle beslissingen verwacht. Je hebt te maken met politieke verhoudingen en moet zorgvuldig zijn met middelen, en ook met woorden. Bepaalde uitspraken gaan zomaar een eigen leven leiden. Juist dan is het nodig om vragen te blijven stellen als: wat is onze bredere visie, wie zijn de mensen over wie het gaat en waar zit de kwaliteit van leven?

Zoals eerder genoemd raken problemen als klimaatverandering, onrecht en verlies aan biodiversiteit elkaar op een dieper niveau. Ze hebben allemaal te maken met onze diepste drijfveren, met onze gerichtheid op ons eigen belang en de korte termijn. Onze cultuur hecht te weinig waarde aan de niet-materiële aspecten van het leven. In de maatschappij, en ook in de christelijke gemeenschap is een grondige bezinning nodig op keuzes die we maken. We moeten onderzoeken vanuit welke drijfveren we onze keuzes maken en serieus nadenken over de consequenties van die keuzes op de veerkracht van de aarde en onze medemens. Als we ons willen laten inspireren door het Koninkrijk van God vraagt dat om vanuit een ander perspectief te kijken; een perspectief dat wordt gedreven door hoop.

Deze bezinning komt niet alleen door er nog steviger over na te denken. Wat nodig is, is deze vragen te laten resoneren in ons hart. In de politiek en in de economie moeten we altijd ruimte blijven houden voor verwondering en schoonheid. Zonder verwondering wordt beleid een systeem, worden mensen cijfers, en dieren slechts productiefactoren. Verwondering geeft ruimte aan menselijkheid, respect en dankbaarheid. Als we de kunst tot verwonderen zijn verloren, moeten we ons er weer in oefenen. Elk klein kind kan het.

Verwondering zal ook aandacht vragen voor de andere kant van de dilemma's: voor de ander, voor later en voor het niet-materiële. Hoe kun je die met elkaar in balans brengen? En hoe vertaal je dat vervolgens naar de politieke praktijk? Daartoe wil ik drie aanzetten doen.

Politiek: Verbonden (ik en de ander)

In ons handelen zijn we verbonden met anderen en onze leefomgeving. We zijn afhankelijk van de natuur voor onze basisbehoeften en economie. Ook heeft alles wat we produceren en consumeren weer effect op anderen en onze leefomgeving. We zijn verbonden met de naaister in het atelier in Bangladesh en de plukkers van cacao bonen in Ghana, met de ijsbeer op de Noordpool en de eerder genoemde orang-oetan op Borneo. Als we streven naar duurzaamheid is het daarom belangrijk dat we ons bewust zijn van deze verbondenheid en dat we de effecten van ons handelen goed afwegen. Dat is nodig: we overschrijden de grenzen van de draagkracht van de aarde. Dat moet stoppen. Aan de politiek de uitdaging om hierop te reageren.

Op vrijwillige basis werken verschillende bedrijven mee aan een manier van produceren die rekening houdt met de belangen van arbeiders en de natuur. Dit is een goed streven, maar het gaat niet snel genoeg. Omdat deze keuzes in de praktijk niet als vanzelf worden gemaakt – uit onwetendheid, vanwege gebrek aan mogelijkheden of uit onwil – is het nodig dat er normen worden gesteld. Om productiesystemen te veranderen, moeten er van buitenaf, door de politiek, duidelijke grenzen worden gesteld en gehandhaafd.

Dit idee van grenzen is door Kate Raworth uitgewerkt in het Donut-model.⁶ De donut kennen we als een broodje met een gat erin. Raworth neemt de tekening van het broodje als symbool voor een veilige en rechtvaardige ruimte om te leven. Het symboliseert de natuurlijke bandbreedte die mensen en natuur nodig hebben om te kunnen functioneren. De buitenste rand van de donut staat voor een ecologisch plafond. De uitstoot van broeikasgassen, stikstof en fosfor, maar ook de aantasting van de ozonlaag kennen een bepaalde grens, een norm, die niet mag worden overschreden. Al deze normen bij elkaar vormen de buitenrand van de donut. De binnenrand van het broodje staat voor een sociale ondergrens, waar we niet onder willen komen. Denk hierbij aan minimumnormen voor voldoende en veilige huisvesting, sociale gelijkheid, arbeidsomstandigheden, politieke inspraak en onderwijs. Een manier waarop de politiek kan werken aan duurzaamheid, vanuit de gedachte van verbondenheid, is dus om een duidelijke buitenrand en een binnenrand op te stellen, met duidelijke normen op het gebied van veiligheid, ecologische draagkracht en sociale gerechtigheid. Dit kan niet in één keer, maar zal stap voor stap moeten worden vormgegeven. We hebben er overigens al goede ervaringen mee, denk aan het terugdringen van de CFK's⁷ in de jaren negentig. Zolang we binnen deze normen van de donut blijven, is een veilige en gezonde manier van leven mogelijk.

De verbondenheid speelt ook nog op een andere manier. Klimaatverandering en de teruggang in biodiversiteit zijn complexe problemen die we alleen in verbondenheid met

anderen kunnen oppakken. We komen niet verder door steeds naar anderen te wijzen om de eerste stap te zetten. Werken aan duurzaamheid en rechtvaardigheid kan alleen als we de handen ineen slaan en oprecht, van binnenuit, bereid zijn stappen te zetten. Mensen zijn hiertoe eerder bereid als je gedeelde waarden of een gedeelde visie kunt vinden. Zo ontstaan op verschillende plaatsen in Nederland coöperaties rond windmolens, waardoor bewoners en bedrijven direct kunnen participeren in de opbrengst van de molens. Zo worden niet alleen de lasten (schaduwwerking, zicht, geluid) van windmolens ervaren, maar ook de lusten (duurzaam opgewekte energie en stroom tegen inkoopprijs) en zijn mensen eerder bereid windmolens in hun nabijheid te laten plaatsen.

Om grotere stappen te kunnen zetten op het gebied van duurzaamheid, is samenwerking tussen overheden, bedrijven en kennisinstellingen broodnodig. Het is tijd om kennis te delen, coalities te sluiten, geld te bundelen en samen te werken op alle mogelijke manieren, in het belang van onszelf en de ander.

Politiek: Verantwoordelijk (nu en later)

De prijs van een product wordt altijd ergens betaald. Als niet alle externe kosten bij de prijs zijn inbegrepen, betaalt iemand anders die, elders of later: de arbeider die na maanden ziek wordt omdat hij met ziekmakende verfstoffen moest werken, of een natuurgebied dat wordt vervuild door een rivier waarop gifstoffen worden geloosd. Als de prijs van een product te mooi is om waar te zijn, is het meestal ook niet de waarheid. Dan zijn niet alle kosten verrekend in de prijs. Deze kosten komen op een later moment altijd weer terug. De vraag is alleen bij wie en wanneer.

Dit speelt duidelijk in de klimaatdiscussie. Het effect van broeikasgassen is niet direct zichtbaar, en dat maakt dit tot zo'n ingewikkeld probleem. Een belangrijke manier om als politiek hierin verantwoordelijkheid te nemen, is het invoeren van een CO₂-beprijzing. Als CO₂ een prijs heeft, betaalt de grootste gebruiker ook het meest. Bedrijven die veel CO₂ uitstoten, krijgen een extra prikkel om te zoeken naar alternatieven zonder uitstoot van CO₂. In landen als Zweden is al bijna dertig jaar ervaring met het werken met een CO₂-taks.⁸ Het is een uitdaging hoe deze beprijzing het beste kan worden ingevoerd, maar de ervaringen elders bieden goede perspectieven. Nog beter is het als deze op internationale schaal zou kunnen worden ingevoerd, maar laat ons dat er niet van weerhouden om er in eigen land mee te beginnen.

Wat voor CO₂ geldt, geldt ook voor andere producten of activiteiten die externe kosten veroorzaken. Ook zaken als eerlijk loon, het ontbreken van kinderarbeid en zorg

voor de natuur dienen in de prijs te worden meeberekend. Deze financiële prikkels helpen om de verantwoordelijkheid niet af te schuiven naar anderen en de toekomst, maar deze voluit zelf te nemen. Als we alle sociale kosten en milieukosten verrekenen in de prijs van een product, wordt het financieel aantrekkelijker om duurzaam te produceren. Het kan zo ook een aanjager worden voor een circulaire economie, waarbij verspilling wordt teruggedrongen en grondstoffen op hun werkelijke waarde worden geschat.

Politiek: Volwaardig (materieel en immaterieel)

Het is goed te streven naar producten die zo duurzaam, eerlijk en circulair mogelijk zijn gemaakt. Maar belangrijker nog is de vraag in hoeverre de toenemende consumptie voorziet in onze werkelijke behoeften. Dragen meer spullen bij aan ons welzijn, aan ons geluk? Komt de milieudruk, die samenhangt met de stijgende consumptie, niet als een boemerang terug in ons gezicht door klimaatverandering en de teruggang in biodiversiteit? De opkomst van bewegingen rond 'ontspullen' en minimaliseren laat zien dat mensen weer op zoek gaan naar geluk en welzijn door zich alleen te omringen met wat ze echt nodig hebben. Zonder de wurggreep van een hoge hypotheek en andere financiële lasten krijgen mensen weer ruimte voor andere waarden, voor ontmoetingen, kunsten, zorg voor natuur en inzet voor de maatschappij.

Voor een volwaardige politiek, gericht op groei van welzijn en geluk, is het belangrijk om anders te kijken naar economische groei en welvaart dan we tot nu toe hebben gedaan. Zolang we het BNP als enige graadmeter voor onze welvaart houden, gaan we volledig voorbij aan zaken die nauwelijks een economische 'prijs' hebben: gemeenschapszin, plezier in het werk, bloeiende flora en fauna, een mooi landschap. Vanuit de ChristenUnie is al eerder de oproep gedaan om verkiezingsprogramma's niet alleen te laten doorrekenen op financiële consequenties, maar ook op sociale en ecologische waarden. Dat geeft een veel completer beeld van de betekenis van beleid voor de kwaliteit van leven en doet recht aan alle aspecten van duurzaamheid die hierboven zijn genoemd: onszelf én de anderen, korte én lange termijn, materiele en immateriële waarden.

Inmiddels heeft ook het CBS gewerkt aan een Monitor Brede Welvaart, die in 2018 is gepresenteerd. Dit is een grote stap in de goede richting, waarop nog wel een paar aantekeningen zijn te maken. In deze monitor wordt een stijging in consumptie nog steeds automatisch aangemerkt als stijging in kwaliteit van leven, wat ik serieus wil bevragen. Zolang we geen circulaire economie hebben, leidt meer consumptie ook tot een hogere milieudruk. Daarbij, als de welvaart stijgt maar tegelijkertijd de ongelijkheid toeneemt, stijgt ook het risico op armoede en sociale uitsluiting.

Om de economische cijfers minder centraal te stellen en de focus te verleggen naar een breed welvaartsbegrip is een totale omslag nodig in het politieke denken. De kunst van het verwonderen kan helpen om die omslag te maken. Het tilt ons uit boven de denkcirkels waar we nu in vast lijken te zitten. Het geeft ruimte aan de mens achter de cijfers. Aan netwerken die mensen hebben. Het laat het echte belang zien van natuur, vogels, insecten, schoon water. Het maakt dat je de kwaliteit van leven meer gaat waarderen.

Volwaardige politiek vraagt lef, om radicaal te kiezen, om tegen de stroom in te roeien. Of, zeg ik toch wel hoopvol, er zijn inmiddels al veel stenen in het water gegooid. De maatschappij verandert langzaam haar stroomrichting. Het is nu tijd om gezamenlijk na te denken wat voor samenleving we zouden willen zien en te koersen op een duurzame samenleving.

Afsluiting

Radicale politiek is politiek vanuit de radix, de wortels, de grond van je overtuiging. Zeker als je beleid wilt opstellen dat ingaat tegen wat gangbaar is – en economische krachten vormen een sterke stroom – kun je dat alleen volhouden als je steeds weer terugkeert naar die radix, die wortels. En dat ook niet alleen met het hoofd, maar ook met het hart en alle zintuigen. Vandaar mijn oproep tot verwondering. Dat zal leiden tot een politiek die verbonden, verantwoordelijk en volwaardig is.

Op dat vlak kun je gezamenlijke grond vinden om samen te werken met anderen. Ook als zij vanuit andere politieke tradities komen, kun je elkaar vinden op gedeelde waarden. Als je een gedeelde visie kunt formuleren die daarop is gestoeld, zal deze veel langer standhouden. Als beleid op korte termijn minder gunstig lijkt te zijn, of economische offers lijkt te vragen, helpt verwondering om te verwijzen naar de visie op de langere termijn. Het is een kunst om steeds weer in en uit te zoomen, om mensen mee te krijgen in het grotere beeld en daarmee te overtuigen waarom stappen in het nu nodig zijn.

Wat die visie voor mij is, is wel helder. Dat is het zoeken naar kwaliteit van leven voor mens, natuur, de hele aarde. Dat betekent radicaal kiezen voor beperking van consumptie, duurzame productiewijzen, eerlijke handel, beprijzen van alle kosten, het serieus meenemen van natuurwaarden en een veel grotere nadruk op immateriële waarden.

Politiek vanuit verwondering. Het geeft stevigere wortels en meer kleur. We hebben het nodig.

Verwijzingen

- 1 I&O Research, 'Duurzaam denken is nog niet duurzaam doen', *Binnenlands Bestuur*, 7 maart 2019.
- 2 Wereld Natuur Fonds: <https://www.wnf.nl/wat-wnf-doet/themas/bossen/ontbossing.htm> (gezien op 26-03-19).
- 3 Martine Vonk, *Sustainability and Quality of Life. A study on the religious worldviews, values and environmental impact of Amish, Hutterite, Franciscan and Benedictine communities*, dissertatie VU Amsterdam, Buijten en Schipperheijn 2011, H1. Zie ook L. Annemans en J. T'jaeckx, *Resultaten Nationaal Geluksonderzoek over geld en geluk*, NN Leerstoel 'Perspectieven op een gezond en gelukkig leven', UGent 2011.
- 4 ChristenUnie, *Vrede zoeken, recht doen. Beginselverklaring van de ChristenUnie*, 2018, p. 4.
- 5 Florentijn van Rootselaar, *Bruno Latour: Waarom die rust terwijl de wereld in brand staat?*, in: *Filosofie* 1/2016.
- 6 Kate Raworth, *Donuteconomie. In zeven stappen naar een economie voor de 21e eeuw*, Nieuw Amsterdam 2017.
- 7 CFK's (chloorfluorkoolstofverbindingen) worden gebruikt als koelmiddel of als drijfgas in spuitbussen en zijn schadelijk voor het milieu.
- 8 Anne Grietje Franssen, 'In Zweden is CO₂-taks net zo normaal als btw', *Trouw*, 11 maart 2019.

Personalia

Dr. Martine Vonk is gepassioneerd denker over duurzaamheid en gerechtigheid. Ze was medeoprichter van de natuurorganisatie A Rocha en lector Ethiek en Technologie bij Saxion in Deventer/Enschede. Voor de ChristenUnie was ze voorzitter van de partijcommissie Duurzaamheid. Ze is lid van het Curatorium voor het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie en verantwoordelijk voor het rapport Duurzaamheid, Kiezen voor kwaliteit uit 2011. Ze woont met haar gezin in een ecowijk.

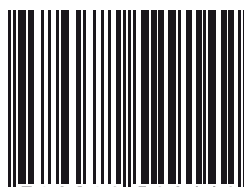

“Radicale politiek is politiek vanuit de radix, de wortels, de grond van je overtuiging. Zeker als je beleid wilt opstellen dat ingaat tegen wat gangbaar is – en economische krachten vormen een sterke stroom – kun je dat alleen volhouden als je steeds weer terugkeert naar de radix, die wortels.”

wi

Wetenschappelijk
Instituut
ChristenUnie

ISBN 978-90-825291-4-2

9 789082 529142 >